

Таким чином, не викликає сумнівів теза про те, що громадянському суспільству повинна відповідати і держава нового типу – правова держава, активне формування якої відбувається паралельно з розбудовою громадянського суспільства. Тому завданням Української держави є створення міцних передумов громадянського суспільства, з одного боку, і перетворення самої держави на соціально-політичний інститут із новими функціями, які б відповідали потребам громадянського суспільства, – з іншого. На нашу думку, розбудова в Україні правової держави, як і становлення всієї сукупності форм та механізмів громадянського суспільства, – це тривалий процес, у якому мають взяти участь і державні органи та установи, і самі громадяни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бакуменко В. Реформа політичної системи України: необхідність та основні напрямки реалізації / В. Бакуменко, Ю. Сурмін // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2002. – № 4. – С. 208–218.
2. Заєць А. П. Правова держава / А. Заєць // Теорія держави і права. Академічний курс : [підруч.] / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
3. Кириченко С. О. Громадянське суспільство і правова держава: поняття та зміст / С. О. Кириченко. – К. : Логос, 1999. – 47 с.
4. Кириченко С. О. Шляхи формування громадянського суспільства і правової держави / С. О. Кириченко. – К. : Логос, 1999. – 88 с.
5. Медведчук В. Правова наука і правова держава: проблеми взаємозв'язку і розвитку / В. Медведчук // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 37–53.
6. Петришин О. Громадянське суспільство – підґрунтя формування правової держави в Україні / О. Петришин // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 142–161.
7. Шемшученко Ю. С. Теоретичні проблеми формування правової держави // Ю. С. Шемшученко. Вибране. – К. : Юридична думка, 2005. – С. 75–79.

Грищенко Олександр Павлович

студент магістратури

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Сімейне право в законах Хаммурапі

Сім'я – це основа будь-якого суспільства, саме тому цей інститут сильно охороняється сучасним законодавством нашої країни. Закони формуються, складаються та змінюються протягом багатьох поколінь, тому доцільно, керуючись девізом просвітників *ad fontes* (лат. до джерел) поглянути на одну з найперших у світі законодавчих збірок, тобто на старовавилонський збір законів – закони Хаммурапі. Закони Хаммурапі – це перший в історії суто законодавчий акт, тому що він визначається практично повною відсутністю релігійно-сакрального мотивування його норм.

Основна інформація щодо законів Хаммурапі взята з текстів перекладу цих законів українською та російською мовами [2; 6], а також коментарів до цього закону

[1, 5]. Пояснення культурно-історичного контексту цих законів можна знайти у праці Х. Сагге [3].

У старовавилонські часи, часи постійних війн та небезпек держава намагалася як можна сильніше захистити права кожної сім'ї, від чого залежало благополуччя всієї держави. Саме тому питанням сімейного права присвячено 37 з 282 параграфів законів Хаммурапі (§ 127–164).

Перші параграфи стосуються загальних питань шлюбу. Законність шлюбу, як і будь-де мала бути підтверджена певними юридичними формальностями. Чоловік та жінка мусили привселюдно укласти шлюбний контракт, який був переважно усним. Так, у § 128 зазначається, що чоловік щоб одружитися мусить заключити договір з жінкою, а якщо ні – то вона не буде його дружиною [1, с. 274].

За законами Хаммурапі суворо каралася подружня зрада: «Якщо дружину чоловіка застануть лежачою з іншим чоловіком, то потрібно їх зв'язати і кинути в воду» (§ 129). В законах Хаммурапі простежуємо конкретні правила за якими мало йти розслідування питань подружньої зради (§ 130–136). За згвалтування жінки наступала смертна кара: «Якщо чоловік згвалтує жінку, яка не пізнала чоловіка і живе у будинку свого батька, і ляже на її лоно, а його схоплять, то цього чоловіка треба вбити; ця жінка звільняється від відповідальності» (§ 130) [4].

Були встановлені винятки, за якими жінка могла бути виправдана у разі подружньої зради, наприклад, якщо чоловік пішов у полон, і в його домі немає засобів до існування, то жінка могла піти до іншого, залишаючись невинною (§ 134). Такий закон був прийнятий у зв'язку з постійними війнами, коли чоловіки часто не поверталися додому, та були єдиними годівниками сім'ї, через що їх відсутність загрожувала вимиранню всієї родини. Якщо ж чоловік вертався з полону то жінка мусила повернутися до нього, але діти народжені від іншого залишалися у батька дітей (§ 135) [2, с. 178–179].

За умови якщо жінка могла себе прогодувати у домі чоловіка, але пішла жити до іншого, то такий вчинок прирівнювався до зради (§ 133).

Після окремих випадків розлучення йдуть параграфи, які говорять про загальні випадки, що дозволяють розлучення. Не можна було розлучитися за умови, якщо жінка має дітей, і ні в чому сильно не провинилася. Однак § 137 допускає розлучення з жрицями, які народили чоловікові дітей та надітум, тобто, жінка, яка саме не може мати дітей, і дає чоловікові рабиню, яка б народила йому дітей. У такому випадку чоловік мав повернути придане, а також половину свого поля, саду та рухомого майна, щоб жінка могла на щось жити. У такому випадку діти залишалися з матір'ю.

Параграфи 141–149 регулюють особливі випадки, які виникають у шлюбі. У них розкриваються питання розлучень, покарання за зраду, а також статус дружини, рабинь та наложниць.

Чоловікові дозволялося розлучитися з дружиною у випадках: аморальної поведінки, образи, невмілого керування майном. Таких жінок або виганяли, або вони ставали рабинями, і чоловік у такому випадку міг вже повторно одружитися (§ 141).

Цікаво, що ініціатором розлучення могла бути сама жінка, а не тільки чоловік. Так, якщо чоловік ображав свою жінку, чинив насилля, або зраджував вона могла сказати йому «не бери мене». У такому випадку цю справу мав розглядати квартал, де проживає подружжя, і якщо буде знайдено, що ці обвинувачення підтверджені то жінка могла забрати своє придане і піти з дому чоловіка (§ 142). Але слід відзначити, що у такому випадку чоловік не підлягав ніякому покаранню, що є яскравою ознакою

нерівності, оскільки за наступним параграфом жінку, яка зраджувала чоловіка кидали зв'язану у воду (§ 143).

Закони Хаммурапі захищали права жінок. Так, якщо вони хворіли проказою, то чоловік не мав права вигнати їх, а мусив стримувати до смерті, хоча й при цьому міг одружитися удруге (§ 148). У випадку розлучення з жінкою, яка не народила дітей, чоловік мав повернути їх придане [1, с. 275].

Щодо чоловіків закон був дещо м'якший. Так, наприклад, якщо жінка не могла народжувати дітей, то вона могла дати своєму чоловікові рабиню, яка б народила йому дітей, але ці діти вважалися дітьми жінки (§ 144). Але такий чоловік не міг одружитися вдруге, або брати собі наложницю, тобто права жінки були захищені у цьому випадку [6].

Параграфи 150–164 (окрім 154–158) стосуються питань власності подружжя. У асирійській сім'ї дружина могла мати власне майно, якщо чоловік їй його подарував, підтверджуючи це документом з печаткою (§ 150). У такому разі жінка могла сама розпоряджатись своїм майном, і передати його у спадок будь якому з синів. Розумно врегульовані у законах Хаммурапі питання боргів. Так, жінка не мала нести відповідальності за борги чоловіка, які він мав до вступу у шлюб, так само і чоловік не ніс відповідальності за борги дружини. Але якщо борг виник після одруження, то обидва з подружжя були відповідальними за його покриття (§ 152).

Суворо карали жінку, яка брала участь у вбивстві свого чоловіка заради іншого, її саджали на кіл (§ 153).

Параграфи 154–158 говорять про покарання за інцест. За кровозмішення батька та дочки батька виганяли з общини, про дочку нічого не йдеться, скоріш за все вона залишалася невинною, як потерпіва (§154). Суворо карали за випадки інцесту як чоловіків так і жінок. У параграфах 155–156 говориться: «Якщо людина вибрала своєму сину наречену, і його син пізнав її, а потім він самий пізнав її, і його схопили, то цю людину повинні зв'язати і кинути його у воду. Якщо людина вибрала своєму сину наречену, і його син ще не пізнав її, а він сам пізнав її, то він повинний відважити їй 1/2 міни срібла і відшкодувати усе, що вона принесла з будинку свого батька, а потім її може взяти в дружини чоловік, що їй по серцю» [6].

За інцест сина з матір'ю, якщо батько помер, обох спалювали на вогнищі (§ 157). Значно м'якшим було покарання за інцест пасинка з мачухою, адже пасинка не вбивали, а лише виганяли з будинки батька, виганяли з батьківського дому [3, с. 161]. Причини за якою у законах Хаммурапі існували різні покарання за інцест можна вбачати у тому, що Хаммурапі вбачав у інцесті дві провини, а саме ритуальну, як кровозмішення, та майнову, адже при інтимних відносинах сина та матері, а також батька та жінки його сина відбувалося зазіхання на чужу власність (дружина батька, та дружина сина). Отже, за ритуальну провини карали смертю, а за інцест як зазіхання на чуже майно більш помірним покаранням.

Наступні параграфи (§ 159–164) стосуються питання приданого дружини. Придане, або посаг, які переходили у сім'ю в яку йшла дружина, належало цій сім'ї, і після смерті дружини переходило у спадок до синів.

У законах Хаммурапі бачимо доволі продуману та струнку систему регулювання сімейних відносин. У збірнику законів можна побачити параграфи, які регулюють питання законності шлюбу, покарання за зраду, за інцест, а також питання власності подружжя та причини і порядок розлучень. Слід сказати, що більше прав, як і в усіх східних цивілізаціях Азії, було у чоловіка. Проте закони Хаммурапі захищали і жінок, дозволяючи їм бути ініціаторами розлучень та ін.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дьяконов И. М. Старо-вавилонские законы. Комментарий / И. М. Дьяконов, Я. М. Магазинер // Вестник древней истории. – 1952. – № 3 (40). – С. 262–303.
2. История Древнего Востока. Тексты и документы : [учеб. пособ.] / [под ред. В. И. Кузищина]. – М. : Высшая школа, 2002. – С. 167–191.
3. Саггс Х. Вавилон и Ассирия. Быт, религия, культура / [пер. с англ. Л. А. Карповой] / Х. Саггс. – М. : Центрполиграф, 2004. – 234 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://issuu.com/874349/docs/b9fd0cf6d9a7f5>
4. Dyneley P. J. Review: The Code of Hammurabi // The American Journal of Theology. – 1904. – July (vol. 8, № 3). – P. 601–609. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.jstor.org/stable/3153895?seq=9#page_scan_tab_contents
5. Закони вавилонського царя Хаммурапі (повний текст) // Електронна бібліотека Історичного факультету МГУ імені М. Г. Ломоносова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/hammurap.htm>
6. Закони вавилонського царя Хаммурапі (повний текст українською). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hammurabi.esy.es/>

Кравчук Світлана Василівна

студентка магістратури

Житомирський державний університет імені Івана Франка

«Руська правда» як одна з найдавніших пам'яток правової думки в Україні

Український народ має дуже давню та багатогранну історію. Окремої уваги заслуговують аспекти, що стосуються регулювання суспільно-правових відносин. Одним із перших юридичних документів, який виник на українських землях, була «Руська правда». Це був свого роду синтез норм звичаєвого права та державного законодавства. Норм та приписів цього документу люди дотримувались століттями, що свідчить про її авторитетність та ефективність у сфері врегулювання суспільних відносин. Завданням даного дослідження є аналіз «Руської правди» як української правової пам'ятки, її вплив на розвиток правової системи України. Дослідженням даної теми займалися такі видатні науковці як В. Татіщев, М. Максименко, О. Зимін, І. Еверс та інші. Об'єктом його виступає українське середньовічне право, а предметом – сама «Руська правда».

Статті цього документу дають широке уявлення про стан правової системи на українських землях доби Київської Русі та основні відмінні риси її функціонування. Це, в першу чергу, нерівноправність. Ті особи, що належали до вищих верств суспільства, були наділені більш широкими правами. Це проявлялось у мірі покарання та відшкодування завданих збитків [3, с. 98]. Іншою характерною особливістю є те, що поняття злочину не розмежовувало цивільні та кримінальні правопорушення.

Основним завданням «Руської правди» було створення єдиної системи норм, якими повинно було користуватись суспільство, аби справедливо судити тих, хто вчинив злочин та визначати міру збитку постраждалим сторонам.

Свідченням її актуальності у середньовічному суспільстві є широке використання, про що говорить значна кількість списків. У ній було описано що варто називати злочином, які покарання слід за них призначати та як здійснювати суд. Крім